

УДК 378.937

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ҐЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ УСТАНОВАХ

Отрошко Т.Ф., Ільїна О.О.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

У статті розглядаються питання ґендерного виховання в загальноосвітніх установах. Виділені актуальні завдання щодо професійної освіти майбутніх фахівців; зазначені факти впровадження нового наукового змісту освіти; визначений зміст реалізації процесів актуалізації, ідеалізації та креативності; з'ясовані перспективи у подальших дослідженнях.

Ключові слова: ґендер, ґендерне виховання, ґендерна культура.

Становлення української держави, утвердження цивілізованих норм життя, інтеграція у європейське співтовариство неможливі без гармонізації суспільних відносин на засадах рівноправного співіснування всіх членів суспільства. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, початок ери повно-

правності буття жінки та чоловіка потребують глибокого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття дитиною ґендерної ідентичності як передумови повноцінної реалізації свого Я. Сьогодні все більше вчених пов'язують розв'язання цього завдання з реалізацією ґендерного підходу в освіті тому, що саме ґен-

дерний підхід орієнтований на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності. Актуальність обраної теми обумовлюється низкою об'єктивних чинників – реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи соціальних ролей; необхідність вивчення основ гендерних знань у системі освіти. Як показує вивчення досвіду, у загальноосвітніх установах гендерне виховання відбувається стихійно, практично запроваджується традиційний підхід у формуванні статево-рольових стереотипів, стереотипів самосприйняття та самооцінки особистості дитини лише за статевою ознакою, у змісті виховання недостатньо присутній гендерний компонент та його методичне забезпечення.

Постановка проблеми. Актуальність гендерних перетворень в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави, так і її внутрішніми потребами. Гендерного реформування потребує кожна сфера нашого життя – від промисловості та сільського господарства до державного управління, охорони здоров'я, екології, будівництва чи транспорту. Не є винятком і система освіти. З тією лише різницею, що, потерпаючи від структурного гендерного дисбалансу, освітня система повинна одночасно виконувати набагато складнішу функцію – інформаційно-просвітницьку та виховну, сприяючи гендерним перетворенням і формуючи в молодого покоління нові підходи і стандарти в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гендера в педагогічній науці досить нова, хоча деякі аспекти знаходились у колі інтересів багатьох науковців, а саме: опанування основ гендерної компетентності, гендерних особливостей змісту роботи з дітьми дошкільного віку (С. Марутян, Н. Плисенко, Т. Репіна, Л. Таранікова, С. Шаповалова), набуття ознак теоретичної і практичної готовності до гендерного виховання й освіти нової генерації підростаючого покоління (Л. Булатова, В. Кравець, Л. Штильова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значне місце у трансформації існуючої системи соціально-гендерних відносин, формування свідомості молодого покоління належить освіті. Саме освіта, як один з найважливіших соціальних інститутів, що виконує функції передачі та поширення знань, вмінь, цінностей і норм від одного покоління до іншого через інтеграцію гендерних підходів у навчальний процес, спроможна закласти основи становлення суспільної гендерної культури.

Саме тому особливого значення набуває повсякденна робота щодо поширення гендерних знань, упровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки, які б закріплювали ці принципи на рівні прийнятих і звичних кроків, незалежно від того, в якій сфері ця поведінка проявляється – в економіці, політиці, в інформаційному просторі, в педагогічному процесі чи в повсякденному спілкуванні, в сімейному житті, побуті. Ця складова при забезпеченні гендерної рівності є не менш важливою, ніж робота на державному рівні, оскільки також вимагає реалізації цілого комплексу механізмів, включаючи

гендерний аналіз, гендерні підходи і гендерну чутливість. Особливістю ж ситуації є те, що на рівні пересічних громадян більшість проблем, які насправді мають гендерні корені та ознаки, такими не сприймаються та ще й супроводжуються додатковими емоційними складовими, що спотворюють їх сприйняття або ж зводять у рамки звичних стереотипів.

Ми виходимо з того, що саме система освіти, яка має сьогодні потужний науково-педагогічний потенціал і працює з молодими людьми, які в майбутньому стануть елітою країни і вестимуть за собою інших, здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, що сприятимуть проникненню принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства.

На жаль, питання впровадження гендерного компоненту у виховання можна віднести до найменш розроблених у дослідженнях українських педагогів. На сучасному етапі важливо навчитися не тільки чітко диференціювати особливості гендерного підходу у вихованні, але і вчасно зрозуміти ефективність гендерного виховання і безумовне його значення для гармонійного і повноцінного розвитку школярів і їх практичної діяльності в умовах громадянського суспільства.

Мета статті – теоретично обґрунтувати проблеми гендерного виховання в загальноосвітніх установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, дівчатка і хлопчики по-різному мислять, розуміють, відчують та переживають. Таким чином, очевидно, що педагогіка потребує осмислення позначених суперечливих змін і коректування своїх позицій у питаннях гендерного виховання дітей. Щодо контрольованого виховання підростаючого покоління, в процесі якого створюються умови для ефективного розвитку особистості дитини як основи максимальної самореалізації особистості дорослої людини в майбутньому, є одним із найважливіших завдань сучасної школи. Все це вказує на актуальність гендерного виховання в сучасному суспільстві. Отже, мета гендерного виховання, на думку В. Кравця, полягає не лише у формуванні правильного розуміння суті моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності [4].

У різних джерелах неодноразово констатується факт, що у нас дуже мало гендерно освічених людей. Тому необхідно розширити рамки гендерної просвіти, використовуючи сучасні інтерактивні методи, і здійснювати його не тільки у вищих навчальних закладах на окремих факультетах, але й у загальноосвітніх установах. Гендерне мислення, гендерний світогляд формуються на основі гендерних знань. Засвоюючи основи науки, що наповнені гендерним підходом до висвітлення всіх сторін життя людини, діти самі та за допомогою педагогічних працівників формують свій світогляд. Тому є важливим підготовка і написання таких програм, підручників і посібників для системи загальної середньої освіти, які стимулювали б критичне осмислення з гендерної позиції суспільних процесів у всіх галузях знань.

Велику роль у подоланні гендерних стереотипів мають відігравати загальноосвітні навчально-виховні установи. Хочеться підкреслити, що ген-

дерне виховання не є чимось ізольованим, що не залежить від виховання взагалі. Гендерне виховання пов'язане з моральним, фізичним, естетичним, розумовим і трудовим. Наприклад, у процесі трудового виховання створюються уявлення дітей про те, що праця людей різної статі має свою специфіку, яка пов'язана з фізіологічними особливостями та історичним аспектом розвитку людини: праця чоловіків традиційно передбачає більші фізичні навантаження, ніж праця жінок. Зв'язок гендерного виховання з фізичним аналогічний: на заняттях фізкультури підбирають такі вправи, які розвивають різні фізичні якості і формують певне ставлення до стилю поведінки (фігура, постава, хода, динаміка рухів). Гендерне виховання пов'язане з естетичним, наприклад, в організації дозвілля, де враховуються надання переваги дітьми, залежно від статевих відмінностей. Зв'язок гендерного виховання з моральним виявляється в ознайомленні дітей з елементарними поняттями про мораль, роллю в суспільстві людей різної статі, в орієнтації дітей на майбутню соціальну функцію.

У вирішенні складних завдань формування взаємин дітей різної статі В.О. Сухомлинський надавав великого значення збагаченню духовного світу хлопчиків і дівчат, гармонії в них духовного і фізичного, їх взаємоповазі. У Павлівській школі поряд з культом Книги, Праці, Краси панував Культ Матері, Жінки. Цінними є ідеї В.О. Сухомлинського про необхідність готувати юнаків і дівчат в системі стосунків «чоловік – жінка»: «благородство у взаєминах між хлопцем і дівчиною, чоловіком і жінкою – це дерево, яке зеленіє тоді, коли його краса живиться глибоким корінням людської гідності, честі, поваги до людей і до самого себе, непримиренності до зла, бруду, приниження людської гідності». Виходячи з необхідності врахування особливостей статі в підготовці молоді до сімейного життя, В.О. Сухомлинський стверджував, що хлопці повинні отримувати «чоловіче виховання» (загартування, важчі роботи, допомога старшим і дівчаткам тощо). Нагадування: «Ти чоловік» сприяє вихованню лицарського ставлення до дівчини. Дівчата в свою чергу повинні отримувати «жіноче виховання». При цьому строгість дівчини, її вимогливість і нетерпиме ставлення до зла і несправедливості, прагнення бути самобутньою, яскраво вираженою, незалежною особистістю виступає свого роду засобом виховання у юнаків якостей чоловіка. «Виховання стійких, мужніх, незламних, непримиренних до зла жінок – це, на наш погляд, одне з найважливіших завдань формування людини», – говорить В.О. Сухомлинський [6].

Упровадження гендерного підходу в педагогічну освіту слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Справжня рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчат і хлопців, а також далеку від ідеальної гендерну ситуацію в українському суспільстві.

Гендерний підхід загалом передбачає, що відмінності в поведінці та сприйнятті чоловіків і жі-

нок визначаються не так їх фізіологічними особливостями, як вихованням на основі поширених в даній культурі уявлень про суть «чоловічого» та «жіночого». Таке конструктивістське розуміння статі передбачає витравлення стереотипів ієрархічності, дискримінації, асиметрії в навчальному процесі й визначає принципово новий сучасний підхід до інтерпретації освітніх проблем.

У педагогічній теорії існують різні підходи до проблем гендерного виховання. Аналіз педагогічних досліджень показав, що ці проблеми виховання висвітлювалися переважно в аспекті морального виховання статі (Г. Ващенко, Д. Колесов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, А. Хрипкова та ін.). Зважаючи на те, що статево-рольове виховання містить категорії моралі та моральності, його часто ототожнюють зі статевим (воно тлумачиться як складова виховного процесу), що забезпечує «нормальний» статеви́й розвиток дітей і молоді та спрямований на засвоєння ними правил взаємин із представниками протилежної статі.

Установлено, що увага сучасної педагогічної думки сконцентрована фактично на двох протилежних напрямках виховання з акцентом на фактор статі: традиційне, статево-рольове (Н. Афанасєєва, Д. Ісаєв, Т. Рєпіна, Л. Столярчук, Т. Хризма та ін.) і гендерне (Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Штильова та ін.). Це зумовило появу відповідної термінології: «статево-рольове виховання», «гендерне виховання», «гендерна соціалізація» та призвело до невизначеності окремих термінів – «гендерна культура», «гендерна вихованість» тощо.

Значну роль у здійсненні гендерного виховання та формування гендерної культури відіграють сім'я, навчальні, позашкільні заклади, а також заклади культури, центри соціальних служб, центри професійної підготовки тощо. Зростає роль громадських організацій та об'єднань, які використовують можливості неформальної освіти. Зазначаємо, що мета виховання завжди має конкретно-історичний характер і повинна відображати ті зміни, які відбулись у соціальному, духовному й матеріальному розвитку суспільства. Згідно із сучасною концепцією загальною метою виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Зазначимо, що прагнучи визначити ступінь взаємодії педагогіки та гендера як складних соціальних і наукових категорій, Л. Штильова однією з перших науковців до термінологічного апарату педагогічної теорії вводить нові поняття – «гендерний підхід в освіті», «гендерний вимір в освіті», «гендерна чутливість». Необхідність уведення цих понять у науковий обіг автор пояснює тим, що школа третього тисячоліття повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності й інтереси, незалежно від приналежності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним та застарілим стандартам щодо статей, для чого педагогічний колектив повинен володіти гендерною чутливістю і професійною компетентністю стосовно проблеми гендерної соціалізації дівчат і хлопчиків, володіти методикою гендерного підходу до їх виховання й освіти. [9].

Одним з основних перешкод введення гендерного компонента у зміст загальної та професійної освіти є прихований процес гендерної дис-

кримінації. Гендерна нерівність в освіті існує в початковій, середній та вищій школі, при цьому переважна більшість педагогів навіть не здогадуються про це [8]. Так, наприклад, при розгляді змісту текстів для початкової школи з'ясувалося, що тільки 1% представленого навчального матеріалу відповідав гендерному підходу [8]. У системі вищої освіти реалізується «прихований навчальний план», який проводить ідеї про творчі обмеженості жінок, формуючи комплекси «боязні успіху», «професійної неспроможності» у дівчат-студенток. О.В. Шнирєва визначає «прихований навчальний план» як «знання, уміння, навички, які засвоюються учнями крім основної навчальної програми в процесі вивчення навчального матеріалу, життєдіяльності в просторі навчального закладу та комунікації з... людьми, пов'язаними з системою освіти» [8].

Ми вважаємо, що включення гендерної тематики у зміст освіти є актуальним і дозволяє використовувати всі види змісту для вирішення освітнього завдання, який є ключовим фактором навчального процесу. Підготовка професіоналів, що володіють гендерними знаннями, являє собою динамічний процес, у якому, з одного боку, створюються і споживаються цінності культури, а з іншого – відбу-

вається творче перетворення дійсності з позицій «гендерної грамотності», що включає розуміння формування законів і механізмів функціонування гендерної системи, володіння «гендерною» мовою, мисленням, правилами поведінки.

У змісті освіти гендерна тематика включається у вигляді спеціально підібраних текстів, прикладів, фактів, подій і є інтегральною частиною всієї структури заняття. Колективна діяльність з моделювання ситуацій у межах щоденного освітнього процесу дає можливість максимального наблизити до життєвих умов, а застосування гендерного підходу до професійного навчання дозволяє результативно вирішувати педагогічні завдання, формувати культурну грамотність, набувати досвід роботи в групі з прийняття колективних рішень, ініціювати ситуації, наближені до реальних умов.

Висновок. Вивчення й аналіз стану проблеми гендерного виховання молодших школярів показали, що, не дивлячись на наявність гендерних досліджень, надзвичайно важливо виявити особливості гендерного виховання учнів початкової школи, визначити педагогічні умови гендерного виховання молодших школярів, що потребують подальшої розробки.

Список літератури:

1. Бондаренко Р. А. Педагогические условия полоролевой социализации подростков: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01 / Р. А. Бондаренко. – М., 1999. – 218 с.
2. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 260 с.
3. Железняк О. В. / Научно методичний журнал // Железняк О. В. – Серія «Педагогіка» – Випуск № 123. – 2010. – Т. 136. – С. 59-63.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка. Навч. пос. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
5. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики: учебник [для студентов высших педагогических учебных заведений] / Ф. А. Мустаева. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 416 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані педагогічні твори: В 5-х т. Т. 5. – М., 1979. – 640 с.
7. Терзі П. П. Формування гендерної культури в студентів вищих технічних закладів навчальних закладів: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
8. Шнирєва О. В. Роль гендерных исследований в формировании культурных и мировоззренческих установок студентов http://sstu-socwork.narod.ru/files/gend_sb_www/chapter_2/shnirova.htm/
9. Штылева Л. В. Основные понятия и важнейшие термины / Л. В. Штылева // Гендерный поход в дошкольной педагогике: теория и практика. 2001. – Ч. I. – Мурманск. – 2001. – С. 58-67.

Отрошко Т.Ф., Ильина Е.А.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы гендерного воспитания в общеобразовательных учреждениях. Выделены актуальные задачи профессионального образования будущих специалистов; указаны факты внедрения нового научного содержания образования; определен смысл реализации процессов актуализации, идеализации и креативности; выяснены перспективы в дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерная культура.

Otroshko T.F., Il'yina H.A.

Kharkivs'ka Humanitarno-pedahohichna Akademiya

THEORETICAL ASPECTS OF GENDER EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary

This article deals with issues of gender education in the educational institutions. Dedicated urgent task of professional education of future professionals; these facts the introduction of a new scientific educational content; The content implementation process of actualization, idealization and creativity; Perspectives in further studies.

Keywords: gender, gender education, gender culture.